

Τα αδιέξοδα της μεταρρύθμισης

Κωνσταντίνος Τσουκαλάς

Στη μνήμη του Αριστόβουλου Μάνεση και του Δημήτρη Τσάτσου

Ας αρχίσω από τα αυτονόητα. Κανένας στοιχειωδώς εχέφρων άνθρωπος δεν μπορεί να έχει αντίρρηση στην αναβάθμιση της ποιότητας των παρεχόμενων εκπαιδευτικών υπηρεσιών, στον περιορισμό των «νοσηρών» φαινομένων της συναλλαγής, της διαπλοκής, της διαφθοράς και του νεποτισμού και στη θέσπιση διάφανων διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Κοντά στον νοϋ και η γνώση. Καλύτερη η τιμότητα, η αξιοκρατία και η αποτελεσματικότητα παρά η ανεντιμότητα, η κομπίνα και η αλισιτέλεια. Καλύτερη η υγεία από την ασθένεια, καλύτερη η πρόοδος από την ακινησία, καλύτερο το καλό από το κακό.

Θα δεχθώ, λοιπόν, αξιωματικά, ότι τουλάχιστον κατά τεκμήριο όλοι όσοι συμμετέχουν στη συζήτηση για την ανώτατη εκπαίδευση διακινούνται από «καλές προθέσεις». Η άποψη αυτή όμως δεν φαίνεται να είναι αποδεκτή από τους αμύντορες της μεταρρύθμισης. Δεν είναι τυχαίο ότι ανεξάρτητα από το περιεχόμενό τους, οι κριτικές γνώμες και τοποθετήσεις τείνουν να εμφανίζονται ως εκ προοιμίου απαράδεκτες και ύποπτες. Όσοι αμφιβάλλουν (μετά ή άνευ λόγου γνώσεως) για τις προβαλλόμενες επιλογές θεωρούνται ανόητοι ή διαβλητοί. Από καιρό άλλωστε η κοινή γνώμη φαίνεται να έχει προετοιμασθεί για αυτά που συμβαίνουν. Βοηθώντας και ορισμένων σκανδαλοθηρούντων ΜΜΕ, η επιχείρηση υπονόμησης όσων θεραπεύουν το δημόσιο πανεπιστήμιο έχει ήδη παραγάγει επικοινωνιακούς καρπούς. Οι οποιεσδήποτε αντιρρήσεις αντιμετωπίζονται ως εάν δεν εκφράζουν παρά την οπισθοδρομική προκατάληψη εκείνων που προασπίζουν τα προνόμιά τους.

Υπό τους όρους αυτούς, είναι δύσκολο να γίνει δημόσια συζήτηση. Από τη στιγμή που οι αντιρρησίες παρουσιάζονται ιδιοτελείς και αδιάφοροι σε ό,τι αφορά την ουσιαστική λειτουργία των ΑΕΙ, τα επιχειρήματά τους εμφανίζονται εκ προοιμίου έωλα. Στο όνομα του φετίχ της αλλαγής, όλοι οι εχέφρονες άνθρωποι οφείλουν να συνταχθούν ανεπιφύλακτα με τη μεταρρύθμιση. Έτσι, προτού αναδειχθούν σε συγκεκριμένα πολιτικά, ιδεολογικά και πραγματολογικά διακυβεύματα, τα νέα μέτωπα θα οριοθετηθούν με ηθικολογικούς όρους. Η μεταρρύθμιση ορίζεται ως κάθαρση, άρα και ως «ζήτημα αρχής». Η συμμαχία των αυτόκλητων αγών, ανιδιοτελών και αντικειμενικών προθύμων καλείται απλώς να ορθώσει τα στήθη της ενάντια στους απανταχού παρόντες εσμούς των συλλήβδην ιδιοτελών και αναξιοπίστων.

Ωστόσο, πέρα από τις λέξεις και τις ρητορικές εξάρσεις, εκείνο που διακυβεύεται είναι οι εξουσίες. Και σε αυτές τις εξουσίες αναφέρονται τα 75 άρθρα ενός προσχεδίου που καταλαμβάνει 110 σελίδες. Οι δημοκρατικές και εν πολλοίς συμμετοχικές οργανωτικές δομές που προβλέπονται από τον ισχύοντα νόμοπλαίσιο του 1982 αντικαθίστανται από ένα νέο συγκεντρωτικό, «σφιχτό» και εν πολλοίς ανεξέλεγκτο, τόσο από τα μέλη των ιδρυμάτων όσο και από την Πολιτεία, σύστημα λήψης αποφάσεων. Μολονότι ακόμη τύποις δημόσια- και ώσπου να μπορέσουν να ιδιωτικοποιηθούν-, τα ΑΕΙ «εκχωρούνται» νομίμως στην ελίτ των σοφών ειδημόνων που καλούνται να τα διοικήσουν σαν να ήταν επιχειρήσεις.

Και φυσικά, η κόλαση βρίσκεται στις λεπτομέρειες. Δεν είναι βέβαια δυνατόν να απαριθμήσω έστω ενδεικτικά τις προτεινόμενες ρυθμίσεις, πολλές από τις οποίες απειλούν να είναι καταλυτικές. Τα κατεστημένα συλλογικά όργανα καταργούνται ή απισχναίνονται, η φοιτητική συμμετοχή φιμώνεται, οι σκληρές ιεραρχίες εμπεδώνονται, οι εξαρτήσεις παγιώνονται, η δημοκρατική αντιπροσωπευτικότητα αποδυναμώνεται, η συμμετοχή εξωπανεπιστημιακών ιδιωτικών φορέων θεσμοποιείται, τα γνωσιακά αντικείμενα κατακερματίζονται, η φοίτηση οργανώνεται σε πολλαπλές ταχύτητες, η παιδεία εκφυλίζεται σε αγοραία κατάρτιση, οι πειθήνιοι καθηγητές επιβραβεύονται με bonus κτλ. κτλ. Ελλείψει χώρου, θα επικεντρωθώ αποκλειστικά στη δομή των πανεπιστημιακών εξουσιών, που συνοψίζει τους στόχους και το «πνεύμα» της μεταρρύθμισης.

Ετσι, τα όργανα διοίκησης των ΑΕΙ είναι το «συμβούλιο» και ο πρύτανης. Το πρώτο αποτελείται από επτά καθηγητές του ΑΕΙ, που εκλέγονται από το σύνολο των καθηγητών του ιδρύματος, έναν εκπρόσωπο των φοιτητών και επτά εξωτερικά μέλη που εκλέγονται από τα «εσωτερικά» μέλη. Ηδη στο σημείο αυτό ελλοχεύουν η αυταρχικότητα και η αυθαιρεσία. Αρκούν τέσσερις καθηγητές για τη συγκρότηση του αρχικού πυρήνα της διοίκησης. Οι καθηγητές αυτοί εκλέγονται σε ενιαίο ψηφοδέλτιο δίχως να αντιπροσωπεύουν τάσεις, συλλογικές απόψεις, σχολές ή επιστήμες. Με κατάλληλους δηλαδή χειρισμούς ο πυρήνας αυτός μπορεί να χειραγωγείται από ένα κόμμα ή μια φατρία. Το εξουσιαστικό σύστημα μπορεί έτσι να «στηθεί» εφάπαξ και ανεπιστρεπτί, αφού οι τέσσερις εσωτερικοί θα επιλέξουν δίχως κανέναν περιορισμό τους επτά «κατάλληλους» εξωτερικούς, οι οποίοι θα αναζητηθούν στην «κοινωνία» (μητροπολίτες, επιχειρηματίες, δήμαρχοι ή γενικής χρήσεως πρόθυμοι). Η ιδιώνυμη αυτή δομική πλειοψηφία διαθέτει απόλυτη εξουσία για τέσσερα χρόνια. Ετσι, το συγκροτημένο πια συμβούλιο επιλέγει (και παύει) τον πρύτανη, ο οποίος πρέπει μεν να είναι πανεπιστημιακός αλλά δεν χρειάζεται να προέρχεται από το ίδιο το ίδρυμα, μπορεί να είναι αλλοδαπός και οφείλει απλώς να έχει γνώση και εμπειρία στον τομέα διοίκησης. Επιπρόσθετα, το συμβούλιο καταρτίζει τον Οργανισμό του ιδρύματος ύστερα από εισήγηση του πρύτανη και είναι αρμόδιο να εκλέγει (και παύει) τους κοσμήτορες των σχολών. Υπό τους όρους αυτούς, είναι σαφές ότι δεν υπάρχει κανένα θεσμικό αντίβαρο στην αυθαιρεσία της διοίκησης. Το μοναδικό αντιπροσωπευτικό όργανο που παραμένει είναι η σύγκλητος. Αλλά οι αρμοδιότητές της είναι σχεδόν αποκλειστικά συμβουλευτικές.

Με αυτόν τον τρόπο κατοχυρώνεται πλήρως η αυταρχική δομή της διοίκησης των ΑΕΙ. Υπάρχει όμως και κάτι άλλο, μακροπρόθεσμα ίσως ακόμη πιο επικίνδυνο. Εκτός από τις καθαρά διοικητικές αρμοδιότητες, η πανεπιστημιακή εξουσία παρεμβαίνει ευθέως στη συγκρότηση και στην εκλογή του διδακτικού προσωπικού. Για πρώτη φορά, τα νόμιμα «προσόντα» για την εκλογή καθηγητή δεν ορίζονται κατά τρόπο ενιαίο από τον ίδιο τον νόμο, αλλά από τον κανονισμό κάθε ιδρύματος (άρθρο 17), εμμέσως δηλαδή από το παντοδύναμο συμβούλιό του, που μπορεί να θεσμοποιεί διαδικασίες εκλογής ad hoc. Ακόμη και η προϋπόθεση της κατοχής διδακτορικού διπλώματος μπορεί να παρακάμπτεται αν θεωρηθεί ότι το γνωστικό αντικείμενο εμφανίζει «διαιτερότητες». Επιπλέον, η εκλογή του καθηγητικού προσωπικού ανατίθεται σε ad hoc συγκροτούμενες επταμελείς επιτροπές, όπου «τρεις τουλάχιστον» (άρα ενδεχομένως και περισσότεροι ή ίσως και όλοι) από τους εκλέκτορες δεν ανήκουν στο ίδρυμα και επιλέγονται από τον κοσμήτορα, ο οποίος έχει, θυμίζω, ο ίδιος διορισθεί από το συμβούλιο. Ευλόγως, λοιπόν, οι επιτροπές αυτές μπορούν να συσκέπτονται εν κρυπτώ και παραβύστω, ακόμη και με τηλεδιάσκεψη, αποφασίζοντας

νόμιμα με τη συμμετοχή τεσσάρων και μόνον μελών τους. Προφανώς, ο άνωθεν έλεγχος είναι πλήρης, αφού όλες οι εναπομένουσες διαδικαστικές λεπτομέρειες ορίζονται από τον Οργανισμό, που έχει και αυτός καταρτισθεί από το συμβούλιο. Η αλυσίδα των αλληλεξαρτήσεων κατοχυρώνεται απολύτως. Συμβούλιο, Οργανισμός, πρύτανης, κοσμήτορας και εκλογικά σώματα διαπλέκονται σε μια καλοσχεδιασμένη και συγκροτημένη ιεραρχική ολότητα.

Παραμένει βέβαια ανοικτό το ερώτημα των βαθύτερων λόγων που υπαγορεύουν αυτές τις μεταρρυθμίσεις. Αν στο όνομα της αποτελεσματικότητας πρέπει να αποδυναμωθεί η δημοκρατία και αν στο όνομα του πολέμου κατά της συναλλαγής πρέπει να θεσμοποιηθεί ο αυταρχικός συγκεντρωτισμός, οι ελλοχεύοντες κίνδυνοι είναι προφανώς απροσμέτρητοι. Δεν μπορώ ούτε είμαι αρμόδιος να μπω στο συνταγματικό ερώτημα υπό ποιους όρους είναι επιτρεπτό να ανατίθενται ανέκκλητα αποφασιστικές δημόσιες εξουσίες σε μη αιρετούς λειτουργούς. Εκ πρώτης όμως τουλάχιστον όψεως, τέτοιες κατά πρόστησιν εξουσίες μού φαίνονται ακριβώς τόσο ανομιμοποίητες και διαβλητές όσο θα ήταν η κατά «πολιτικήν ανάθεσιν» συγκρότηση μιας κυρίαρχης κυβέρνησης εξωκοινοβουλευτικών «ειδημόνων» που θα προέρχονται από την «κοινωνία».

Υπάρχει όμως και ένα πρόσθετο ζήτημα ουσίας. Η ιστορική πείρα δείχνει ότι οι αυθαίρετες αυταρχικές δομές τείνουν πάντα να εκτρέφουν περισσότερη διαπλοκή, διαφθορά, ιδιοτέλεια και παραβατικότητα από τις δομές που εκτίθενται συνεχώς στον έλεγχο αντιπροσωπευτικών δημοκρατικών σωμάτων. Μοιραία, η αλαζονεία και η αυθαιρεσία μιας οποιασδήποτε ανεξέλεγκτης εξουσίας αυτοτροφοδοτούνται και επιτείνονται. Αυτός είναι και ένας από τους στόχους που επιδιώκεται από τη συνταγματική κατοχύρωση των δημοκρατικών αντιπροσωπευτικών εξουσιών μέσα στο πανεπιστήμιο. Και όπως έγραφε ο Αριστόβουλος Μάνεσης, «πλήρης αυτοδιοίκηση δεν μπορεί να νοηθεί στοιχειωδώς παρά με την ανάδειξη των οργάνων που διοικούν τα ΑΕΙ μόνον από όσους τα απαρτίζουν. Και ολοκληρώνεται με τη συμμετοχή όλων των παραγόντων της πανεπιστημιακής κοινότητας στην άμεση άσκηση της διοίκησης, δηλαδή στη λήψη αποφάσεων» («Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας», *Ο Πολίτης*, Νο 6, Νοέμβριος 1976). Όλων αυτών των κεκτημένων αρχών επιχειρείται σήμερα η βίαιη κατάλυση. Αλλά, όπως έγραφε ο Δημήτρης Τσάτσος, «στην παιδεία η βία δεν ονομάζεται βία. Γι' αυτό η άσκησή της είναι ανώδυνη για εκείνους που την ασκούν. Ονομάζεται "προγραμματισμός", "ανανέωση", "εκσυγχρονισμός", "αντικειμενική διδασκαλία" και, κυρίως, "ορθή και άρχουσα θεωρία"». (*Η Αυγή*, 1η Ιανουαρίου 1977).

Μήπως οι καιροί δεν έχουν αλλάξει;

Ο κ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς είναι ομότιμος καθηγητής Κοινωνιολογίας.